

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Резюме. У статті розглянуто проблему адаптації студентів першого курсу до навчання у ВНЗ, зокрема, дидактичну адаптацію. Оптиміальне пристосування до умов навчання студентів залежить від сформованості навичок самостійної роботи, уміння вчитися.

Ключові слова: адаптація, навчальна діяльність, суб'єкт навчальної діяльності, самостійна робота, проблемна ситуація.

Постановка проблеми

Вищій навчальний заклад висуває високі вимоги до фізичних, психологічних та соціальних якостей студентів. Більшу частину студентів, які поступають на навчання до вищих навчальних закладів становлять юнаки та дівчата віком 17-19 років. Цей вік характеризується певними особливостями у розумовому, моральному, фізіологічному та суспільному плані, так діяльність гормональної та нервової системи у студентів ще не стабілізувалася.

Студентська діяльність – нова форма суспільної практики. Перехід від навчання у школі до навчання у вищому навчальному закладі супроводжується труднощами, зміною умов життя та умов навчання. Адаптація - процес взаємодії індивіда і навколишнього середовища, який приводить (результат) до оптимального його пристосування до життя та діяльності. Через адаптацію забезпечується можливість прискорення ефективного функціонування особистості у незвичних (нових) умовах. Якщо адаптація не настає, виникають додаткові труднощі у спілкуванні, у навчальній діяльності.

Труднощі адаптаційного періоду пов'язані зі зміною колективу однолітків, невизначеністю мотивації вибору професії та недостатньою психологічною готовністю до опанування нею, пошуком оптимального режиму праці і відпочинку та налагодженням побуту, відсутністю навичок самостійної роботи, уміння вчитися тощо.

Взаємовідносини в академічній групі впливають на результат навчальної діяльності так вважають 48% студентів, 71% студентів відмічають, що досягти кращих успіхів та результатів у навчання їм заважає недостатня наполегливість та працездатність, 48% студентів вказують, що їм потрібна допомога в організації навчальної діяльності при виконанні навчальних завдань.

Період адаптації першокурсника пов'язаний із руйнуванням раніше сформованих стереотипів, це може породжувати труднощі у навчанні, у спілкуванні. Адаптаційний період у різних студентів відбувається по-різному, залежно від їх індивідуально-психологічних особливостей, рівня готовності до навчання у вищій школі.

О.Г.Мороз розрізняє такі форми адаптації студентів-першокурсників:

- адаптація формальна (обізнаність з новими реаліями студентського життя, пристосування до умов навчального закладу, структури вищої школи, усвідомлення своїх прав і обов'язків);

- адаптація соціально-психологічна (пристосування до нового соціального оточення: викладачі, однокурсники, соціальна структура великого міста, сусіди у гуртожитку);

- дидактична адаптація (готовність опанувати нові форми, методи навчання, працювати з великим обсягом навчального матеріалу, готовність опанувати складну мову наукових текстів).

Мета

Період адаптації до студентського життя може відбуватися більш м'яко, без зайвого напруження, значно швидше й ефективніше за умов відповідної підготовки сім'єю, школою до нових методів, системи навчання у вищому навчальному закладі (дидактична адаптація), а також увага та певні заходи з боку викладачів ВНЗ.

Навчання у вищому навчальному закладі – період інтенсивного розвитку інтелектуальної та моральної сфери особистості. К.Д.Ушинський називав цей період найбільш вирішальним періодом у житті людини.

Дослідження засвідчують, що першокурсники не завжди успішно оволодівають знаннями не тому, що отримали слабку шкільну підготовку, а через не сформованість якостей, що

визначають загальну готовність до навчання у вищому навчальному закладі, а саме: умінь навчатися самостійно, контролювати та оцінювати свої дії, знання (тобто бути суб'єктом власної навчальної діяльності).

Виклад основного матеріалу

Навчання у школі – являє дозоване засвоєння навчального матеріалу на кожний урок, у вищому навчальному закладі – навчальний процес має науково-пошуковий, творчий характер, пов'язаний з глибоким самостійним засвоєнням знань. Від студентів вимагається уміння самостійно ставити навчальну мету, завдання, шукати способи розв'язання його, самостійно контролювати, оцінювати власні навчальні дії, тобто студент виступає як суб'єкт навчальної діяльності. Відомо, що провідними мотивами такої навчально-пізнавальної діяльності є пізнавальний інтерес і бажання досконало опанувати майбутню спеціальність. Однак система освіти (шкільна, ВНЗ) не працює, на жаль, на формування саме такого мотиву та виховання суб'єкта навчальної діяльності. Тому існують інші мотиви: необхідність скласти залік або іспит, бажання одержати стипендію, страх відрахування та інші.

Деякі автори звертають увагу на те, що «студенти не готові повною мірою реалізувати принцип самостійної поза аудиторної роботи, оскільки цей вид діяльності сприймається ними не як необхідність професійного й особистісного самовдосконалення та необхідна реалія сучасної освіти. А як позанавчальне навантаження, котре вони зводять до мінімуму або зовсім ігнорують [3, 142].

На наш погляд, однією з головних причин відсутності готовності студентів до виконання самостійної навчальної діяльності є те, що студенти не є суб'єктами власної навчальної діяльності. Вони не вміють вчити себе: не володіють навичками самоконтролю, самооцінки, відсутній навчально-пізнавальний інтерес як мотив навчальної діяльності. Ці важливі та необхідні для успішного навчання у ВНЗ навички мають бути сформовані у період шкільного навчання (починаючи з першого класу). Крім того, до основних характеристик сформованості навичок навчальної праці відносяться:

- уміння уважно слухати, спостерігати, відповідати на запитання. Формулювати запитання;

- уміння виявляти(аналізувати) та оцінювати факти, події, явища;

- навички самостійної роботи з підручником та книгою;

- навички письмового та усного викладу змісту прочитаного, виконання самостійних робіт (спочатку репродуктивного характеру, а потім творчих);

- складання плану відповіді, конспекту, реферату, раціональне розміщення та акуратне ведення записів малюнків, схем, створення опорного конспекту за прочитаним текстом;

- спостереження, застосування отриманих знань у різних навчально-практичних роботах;

- уміння користуватися комп'ютером.

На жаль, студенти перших курсів не володіють такими навичками. Викладачам вищих навчальних закладів на це треба зважати, враховувати при організації навчальних занять, а саме: поряд з засвоєнням навчального матеріалу дисципліни проводити вправи застосовувати різні форми організації навчання, які сприяють формуванню навичок навчальної праці (дискусійні, ігрові, тренінгові).

Період успішної адаптації до системи навчання у вищому навчальному закладі залежить від сформованості навчальної діяльності студентів першого курсу (мотиви, мета, навчальні дії, дії контролю, оцінки). У вищому навчальному закладі значно збільшується обсяг самостійної навчальної роботи, з'являються нові форми організації навчання (лекції, семінарські заняття).

Самостійна робота у вищому навчальному закладі є частиною навчального процесу, способом оволодіння навчальним матеріалом. Частка самостійної роботи велика: від 1/2 до 2/3 годин, передбачених навчальними планами на кожен дисципліну. Студенти першого курсу відразу ставляться в умови самостійного набуття знань. Тобто система навчання у вищому навчальному закладі розраховує, що випускник школи є суб'єктом навчання. Суб'єкт навчання – людина, яка вчить себе сама (це не учень, який сумлінно засвоює дані вчителем знання), тобто самостійно або за допомогою викладача знаходить потрібні знання та оволодіває ними. Бути суб'єктом навчання це значить, перш за все, вміти самостійно знаходити способи розв'язання нових завдань, які виникають у процесі навчання, а потім самостійно формулювати такі завдання.

Шкільне навчання, на жаль, спрямоване на здобуття учнями певної суми знань, а не на самостійний пошук (за допомогою вчителя) способів розв'язання задач.

За таких обставин без систематичного й повноцінного контролю з боку викладача

самостійна робота студентів буде неефективною. Тобто, потрібно паралельно з засвоєнням навчального матеріалу вчити студентів здатності навчатися самостійно. За таких умов період адаптації до нових освітніх умов може пройти швидко й безболісно для психічного здоров'я студента.

Індивідуальні особливості студентів можуть бути враховані при розширенні видів та форм навчальної діяльності. Для успішних студентів можливо запровадити виступи в ролі консультантів для одногрупників, які не встигають. Замість доповіді на семінарському занятті студент може самостійно дослідити наукову працю будь-якого вченого і подати викладачеві письмову роботу із власними міркуваннями з цього приводу.

Треба пам'ятати, що в основі самостійної діяльності лежать навички контролю та самоконтролю, тобто постійне спостереження студентів за власною роботою, за роботою товаришів, аналіз, самоаналіз, знаходження помилок своїх одногрупників, виправлення їх, здатність удосконалювати навчально-пізнавальну діяльність на цій основі.

Самоконтроль, оцінка діяльності інших у формуванні суб'єкта навчальної діяльності відіграє важливу роль, стає стимулом підвищення активності студентів, зацікавленості в навчальному процесі, виховує колективістські мотиви у навчально-пізнавальній діяльності на етапах формування нових знань. Умінь та навичок та оцінки ефективності даної діяльності. Викладачі, як правило, внаслідок великої інформаційної завантаженості занять та впевненості в тому, що самі викладуть матеріал краще, швидше, самі займають багато часу, розповідаючи не покладаючись на студентів. Такий недолік усувається при організації та використанні проблемних ситуацій, коли в обговорення активно включається вся група. Важлива й робота з книгою, наприклад, для аналізу й вичленування суттєвої інформації тощо.

Успішній адаптації студентів сприяють колективні форми організації навчання (в групах, парах), організація взаємодопомоги під час колективних форм роботи.

Отже, організація заняття зі студентами має відображати його спрямованість на активізацію їх навчально-пізнавальної діяльності.

Основне значення має рівень сформованості синтетичної навчальної діяльності, в якій поєднуються не тільки

пізнавальні функції діяльності (сприймання, увага, пам'ять, уява), але й потреби, мотиви, емоція, воля. У процесі засвоєння навчальної діяльності людина відтворює не тільки знання, уміння, але й саму здатність вчитися.

Для викладачів вищої школи важливо, на наш погляд, не стільки аналіз будови навчальної діяльності, скільки проблема її формування у студентів (перш за все на першому курсі). Мова іде про те, що необхідно вчити студентів вчитися, ще важливіше, ніж озброювати їх конкретними предметними знаннями.

П.Г.Щедровицький зазначав, що «засвоєння відбувається тільки тоді, коли у справу включається спрямована рефлексія, за рахунок якої виділяються самі схеми діяльності – способи розв'язання задач або міркувань».

Успішній адаптації сприятиме організація навчальних занять у формі постановки та розв'язання проблем самими студентами. Проблема навчання – не відкриття сучасності. Починаючи з давніх часів, з евристичних бесід, проблемність постійно присутня при навчанні. Це основний стимул, перший етап розв'язання будь-якого протиріччя, руху вперед на шляху до пізнання суті, об'єктивних закономірностей реального світу.

Проблемна ситуація в навчанні – це пізнавальна трудність, для подолання якої студенти мають здобути нові знання, докласти інтелектуальних зусиль. Проблемна ситуація являє собою практичне або теоретичне затруднення, яке приводить студентів до виявлення недостатності раніше отриманих знань, особистого досвіду для пояснення нових фактів, явищ, тобто протиріччю між знаннями та незнаннями. Відповідь на питання, які виникли, можливо закласти у новій темі, яка буде вивчатися. Створення проблемної ситуації спрямовує думку студентів на самостійний пошук відповіді. Проблемна ситуація може виникнути у ході виконання навчально-практичного завдання, спостереження.

Висновки. Щоб період адаптації студентів першого курсу до навчання у вищих навчальних закладах пройшов безболісно, швидко, викладачеві потрібно враховувати особливості саме дидактичної адаптації, яка пов'язана з основними характеристиками сформованості навичок навчання, які є важливими складовими суб'єкта навчання.

Дослідження доводять, що організація навчання шляхом створення ситуації, яка вимагає власної мисленнєвої активності студентів на

досягнення певної пізнавальної мети. Засвоєння будь-якого наукового знання відбувається там, де є власне мислення. Ефективність навчання у значній мірі визначається реалізацією викладачем принципу проблемності у навчанні.

На наш погляд, організація навчання у вигляді власних відкриттів, застосування групових форм навчальної діяльності студентами допоможе швидше адаптуватися до навчання у вищих навчальних закладах.

Викладачам вищих навчальних закладів при підготовці до занять зі студентами-першокурсниками навчальну діяльність потрібно аналізувати не саму по собі, а як складову навчальної ситуації, в якій виступають соціальні взаємодії студентів з викладачами та студентів між собою. Характер цих взаємодій залежить від форми співробітництва викладача зі студентами.

Увага викладачів, які працюють зі студентами-першокурсниками в адаптаційний період має бути зосереджена на включенні студента у співтворчість, допомозі в організації самостійної роботи та входженні у студентське середовище.

Література:

Л. Бондар

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ ПЕРВОКУРСНИКОВ К УСЛОВИЯМ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Резюме. В статье рассмотрена проблема адаптации студентов первого курса к обучению в ВУЗе, именно дидактическая адаптация. Эффективная дидактическая адаптация зависит от уровня сформированности навыков самостоятельной работы, умением учиться.

Ключевые слова: адаптация, учебная деятельность, субъект учебной деятельности, самостоятельная работа, проблемная ситуация.

L. Bondar

PSYCHOLOGICAL ADAPTATION PROBLEMS OF FRESHMEN TO THE LEARNING ENVIRONMENT IN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT

Summary. In the article the questions of students' adaptation of the first course to teaching in Institutes and Universities are examined. Adaptation depends on the skills of independent work and of educational-cognitive interest.

Key words: adaptation, educational activity, person of educational activity, independent work, problem situation.

1. Бондаренко О.Ф. Психологічні особливості сучасного студента та проблеми професійної підготовки психологів-практиків//Практична психологія та соціальна робота. – 2003. - №4. – С.8-11.

2. Жигайло Н. Психологічні проблеми адаптації студентів-першокурсників і шляхи їх вирішення//Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. - №4. – С.107-112.

3. Кайданова Л.Г. Організація та контроль самостійної роботи студентів/Л.Г.Кайдалова, Н.В.Шевченко//Проблеми освіти: наук.-метод.зб. К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2004. – Вип. 37. – С.136-142.

4. Паршакова О. Проблеми організації та контролю самостійної роботи студентів у світлі Болонського освітнього процесу//Вища освіта України. – 2010. - №2. – С. 36-43.

5. Подоляк Л.Г. Психологія раннього юнацтва//Психологічна газета. – 2004. - №18(18). – С. 28-31.

6. Скрипник В. Особливості перебігу та само сприйняття соціал но-психологічної адаптації студентів 1 курсу//Психологія і суспільство. – 2005. - №2. – С.34-40